

II. EDITORIAL

Câteva gânduri despre o posibilă (și necesară?) reformă a procedurii civile

Some thoughts on possible (and necessary?) civil procedure reform

Lect. univ. dr. **Nicolae-Horia ȚIȚ**
Facultatea de Drept
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

În urmă cu 11 ani intra în vigoare noul Cod de procedură civilă, instrument legislativ esențial pentru reformarea jurisdicției civile, conceput de legiuitor pentru a eficientiza mecanismele procedurale specifice procesului civil și pentru a asigura garanțiile concrete de exercitare a dreptului la un proces echitabil.

Momentul a fost așteptat cu interes de întreaga „comunitate” de practicieni, judecători, avocați, executori judecătorești, consilieri juridici etc., deoarece anunța o serie de soluții legislative noi, menite să răspundă mai bine scopurilor enunțate mai sus; printre acestea, cele mai semnificative erau: instituirea unei faze scrise a procesului, care să permită verificarea și regularizarea cererii introductive și comunicarea încrucișată a actelor de procedură; desfășurarea în camera de consiliu a cercetării procesului, în scopul eficientizării administrării probatoriului și comprimării duratei procedurilor judiciare; consacrarea caracterului ordinar al apelului, prin limitarea situațiilor în care hotărârea primei instanțe este supusă doar recursului la o serie de incidente procedurale; consolidarea rolului casației, prin limitarea numărului de hotărâri supuse recursului, stabilirea jurisdicției predominante a Înaltei Curți de Casație și Justiție în materie, obligativitatea asistării părților prin avocat sau consilier juridic, instituirea unei proceduri de filtrare a recursurilor la nivelul instanței supreme.

Din nefericire, sistemul judiciar s-a dovedit extrem de reticent la aceste schimbări, iar organizarea și gestionarea defectuoasă a acestuia a făcut imposibilă aplicarea unora dintre ele. Desfășurarea în camera de consiliu a cercetării procesului a fost, mai întâi, amânată în mai multe rânduri, pentru ca legiuitorul să renunțe, în final, la această soluție legislativă, la finalul anului 2018. Asistarea obligatorie prin avocat sau consilier juridic s-a lovit de o interpretare rigidă a Curții Constituționale, legiuitorul văzându-se nevoit să renunțe la ea sub imperiul obligativității soluțiilor instanței de contencios constituțional; recursul s-a transformat, dintr-un veritabil instrument de casație, într-o cale de atac pe care doar numele o mai califică drept extraordinară, rolul său fiind erodat, rând pe rând, de migrarea competenței către tribunale și curți de apel, renunțarea la soluția legislativă a completului filtru și diluarea jurisdicției instanței supreme, din jocul normelor de competență și a celor de admisibilitate a căilor de atac. Verificarea și regularizarea cererii a fost infuzată cu o ineficiență și discutabilă verificare a așa-zisei „competențe” specializate a completului sau secției, care încalcă flagrant regulile contradictorialității și dreptului la apărare.

Justiția civilă a începutului de an 2024 este marcată de o situație de criză. Confruntate cu un mare deficit de judecători și grefieri, instanțele par sufocate de

numărul mare de dosare, lentoarea procedurilor judiciare, ineficiența sistemului probator (în special atunci când este necesară administrarea probei cu expertiză). Protestele magistraților și grefierilor au accentuat criza din sistem, determinând și nemulțumirea corpului avocațial și a justițiabililor. Este, așadar, un moment în care o reformă sau măcar o încercare de reformă este mai mult decât necesară.

Ideile de mai jos nu sunt, nu au sub nicio formă, nici pretenția de a fi salutare, de a rezolva, peste noapte, crizele din sistem, nici exhaustive, de a acoperi întregul spectru de probleme. Dacă vor fi lecturate de potențialii „reformatori” din executiv ori legislativ, poate vor genera un efect sau vor servi pentru a fundamenta modificări ori ajustări legislative.

Punctul de la care trebuie pornit este, cred, acela al consacării unui ambient procesual care să permită judecătorului să își îndeplinească funcția sa esențială, anume cea jurisdicțională. Aglomerarea judecătorului cu verificări cvasi-administrative, fără legătură propriu-zisă cu soluționarea litigiului dintre părți, conduce la diluarea atenției acestuia și îi scade mult eficiența. Să luăm exemplul determinării taxelor de timbru. Sistemul actual, consacrat aproape în același timp cu intrarea în vigoare a noului Cod de procedură civilă, prin O.U.G. nr. 80/2013 (încă neaprobată prin lege!) este unul extrem de greoi, care pune judecătorul în situația de a face, de multe ori, un efort considerabil, pe de o parte, pentru a afla de la parte informațiile necesare calculării taxei de timbru, pe de altă parte, pentru a determina cuantumul acestuia; or, rolul judecătorului nu este acela de a fi un agent fiscal. Taxele de timbru ar trebui determinate după criterii mult mai clare, orientate mai mult spre tipul de speță, și nu spre valoarea litigiului (de multe ori irelevantă pentru cheltuielile pe care le face statul pentru organizarea soluționării dosarului respectiv). Prin urmare, o reformă reală și consistentă a materiei taxelor de timbru, prin adoptarea unei legi, este mai mult decât necesară; această reformă ar trebui să pună la dispoziția judecătorului sau chiar a asistentului acestuia niște criterii care să facă posibilă stabilirea taxei de timbru în mod facil (taxe fixe pentru mai multe categorii de litigii, eventual pe praguri; limitarea numărului de cauze scutite de la plata taxei de timbru sau în care taxa este una modică) fiind garantată în acest fel și componenta dreptului la un proces echitabil referitoare la accesul la instanță (celui care dorește să formuleze o cerere i-ar fi mult mai ușor să afle care este taxa de timbru și ar putea accesa mai rapid și eventualele mecanisme de acordare a asistenței judiciare, sub forma ajutorului public judiciar sau a facilităților la plata acestora).

Creдем că ar trebui regândită și procedura de verificare și regularizare a cererii de chemare în judecată, astfel încât ea să servească doar scopului său inițial, de îndreptare a neregularităților formale din cuprinsul cererii, numai dacă acestea ar face imposibilă desfășurarea în continuare a procesului. Verificarea, în debutul procedurii judiciare, a așa-zisei competențe materiale specializate (de fapt, niște reguli de organizare judiciare metamorfozate în mod nefericit în norme de competență) îl pune pe judecător în postura de a face aprecieri cu privire la natura raportului juridic litigios înainte de a fi început judecata propriu-zisă și încalcă destul de grav garanțiile procesului echitabil pentru că, în această etapă, părțile nu pot pune concluzii. Poate fi afectată și componenta dreptului la un proces echitabil referitoare la durata procedurii judiciare, deoarece în cazul în care apare un conflict de „competență” între două secții sau completuri specializate în etapa de regularizate (de fapt, înainte de a se face regularizarea propriu-zisă), acesta se va soluționa de instanța superioară, ceea ce, invariabil, va conduce la prelungirea așteptării părților de a primi un prim termen de judecată. Dacă acest conflict are la bază viziunea diferită a completurilor cu privire la natura actului juridic dedus judecării ori a calificării raportului juridic litigios, la momentul la care se va stabili termenul de judecată, părțile

vor avea deja o calificare făcută de instanța superioară (necesară în vederea soluționării conflictului), pe care nici nu o vor putea contesta și cu privire la care nici nu au avut posibilitatea de a expune opinia lor în fața judecătorului. Prin urmare, credem că aceste verificări trebuie făcute, ca și cele referitoare la competență, numai după ascultarea părților, odată cu determinarea competenței propriu-zise a instanței.

Sper că aceste rânduri vor fi citite „*sine ira et studio*” de cei implicați în jurisdicția civilă, iar dacă se va încerca o reformare a procesului civil, vor fi măcar lecturate de decidenți. Un sistem procedural care îl plasează pe judecător într-un impas, forțându-l să-și irosească timpul și energia cu demersuri care nu sunt specifice funcției sale nu va putea să se achite de funcția socială pe care trebuie să o îndeplinească; din contră, normele de procedură ar trebui să canalizeze activitatea judecătorului spre cele două componente esențiale procesului de cogniție: aflarea adevărului faptic, prin administrarea probelor eficiente în acest sens, și aplicarea legii la situația de fapt astfel stabilită. Judecătorul trebuie eliberat de funcții administrative și impulsionat să își folosească energia și cunoștințele pentru aflarea adevărului în cauză, pentru rezolvarea litigiului părților; doar în acest fel poate fi restabilită încrederea în justiție și respectul pentru magistrat.

III. LAUDATIO

VALERIU STOICA. UMANISMUL INSTITUȚIONAL

Redacția Revistei Române de Jurisprudență mi-a propus probabil să redactez acest laudatio în calitatea mea actuală de decan al Facultății de Drept a Universității din București. Facultatea de Drept, ca instituție are desigur multe motive pentru a-și arăta aprecierea față de unul dintre corifeii prestigioasei sale școli de drept civil, profesorul Valeriu Stoica. Aceste motive sunt notorii; personalitatea profesorului Valeriu Stoica este foarte cunoscută, surse publice de informație abundă în materiale din care rezultă bogăția activității sale științifice în domeniul dreptului, amploarea activității sale didactice, măiestria avocatului, eficiența ministrului, complexitatea deschiderii intelectuale, angajamentul și viziunea omului de stat. O perspectivă completă asupra lor ar necesita o monografie dedicată vieții și operei unei mari personalități a timpului nostru, iar câteva pagini în care să fie evocate lapidar aceste dimensiuni mai curând le-ar nedreptăți prin incapacitatea sa de a le reda la nivelul exemplar pe care această personalitate îl ilustrează.

De aceea voi propune un alt fel de evocare. Profesorul Stoica are o amplă implicare în viața publică, atât în societatea civilă cât și în instituțiile societății românești. Dumnealui a creat instituții, a reformat instituții, a acționat în îndeplinirea unor misiuni sociale ale instituțiilor; e un artizan strălucit al raționalismului instituțional în societatea românească. Ceea ce nu îl împiedică, ba chiar îl împinge să fie și un promotor neîntrecut al valorilor individuale. Instituțiile sunt făcute prin oameni și pentru oameni, iar în acțiunea și gândirea profesorului Stoica o linie de forță este aceea că societatea și interesul general rezultă nu prin suprimarea intereselor individuale și a libertății persoanei, ci prin coeziunea și echilibrul dintre acestea. În consecință, oricât de diversă, bogată și complexă ar fi, acțiunea instituțională a profesorului Stoica, ea s-a realizat adesea prin antrenarea în echipe performante a unor individualități și întotdeauna în vederea promovării meritocratice și consolidării poziției unor individualități de valoare, ca purtători și generatori ai valorii sociale. E un lucru făcut prin oameni și pentru oameni.

Or ceea ce nu pot cuprinde CV-urile și uneori nici monografiile este inter-umanitatea acțiunii sociale a unei personalități, generozitatea celui care construiește față de cei cu care construiește și pentru care construiește, precum și sinceritatea adâncă a atașamentului față de valori pe care participarea acestora din urmă la ceea ce se construiește îl sădește în ei.

Ca membru al mai multor instituții călăuzite de Profesorul Stoica, eu am primit darul acestei generozități și m-am simțit bine răsădit de domnia sa în brazda acestui atașament. Așa încât cred că nu voi deturna scopul pentru care mi s-a propus să scriu aceste câteva rânduri dacă voi descrie prin propriile mele amintiri acțiunea instituțională a profesorului Valeriu Stoica asupra Facultății de Drept și prin Facultatea de Drept. Eu personal am învățat de la Profesorul Stoica și de la alți mari profesori care m-au format în diverse etape ale vieții mele că modul în care Facultatea de Drept își servește misiunea instituțională și are un impact major în societate și direct asupra multor oameni este mai felurit decât se crede și probabil mai felurit decât al oricărei alte facultăți. Voi ilustra în continuare patru modalități, în privința cărora profesorul Valeriu Stoica este exemplar.

Desigur o primă formă prin care Facultatea de Drept își îndeplinește misiunea este acela de a forma tinerii juriști. În 1996, eram student la drept la începutul anului al doilea. Deja îndrăgostit de dreptul civil, proaspăt captivat de materia drepturilor reale, nu m-am limitat să audiez cursurile domnului decan Corneliu Bârsan care preda la seria noastră, ci am fost curios să asist și la cursurile profesorului Valeriu Stoica care preda la o altă serie. Devenise foarte recent ministru al justiției, dar nu lipsea la cursuri. Părea că ele îi dau momentul să care să se destindă în grația unor pasionante explicații intelectuale. Pe un ton apropiat cu studenții, extrem de elegant și foarte riguros. Pe vremea aceea nădăjduiam aprig să devin intelectual; mi-o doream cu ardoare, căutam modele intelectuale. Iar ce m-a fascinat la profesorul Stoica era distincția sa intelectuală. Da, pe vremea aceea, existau miniștri care erau distinși intelectuali. Vorbea elevat și clar, cu structură cristalină, era relaxat, deschis și mai ales propunea o viziune despre lume. Componente de bază ale acestei viziuni erau dreptatea și libertatea, iar dreptul părea numai o metodă savantă și extrem de puternică social de a le sluji care însă se explica și își vădea coerența numai prin raportare la valorile pe care trebuie să le slujească. Prin urmare, am pătruns pe ușa dreptului din curiozitate intelectuală, iar profesorul Stoica, în anii fragezi ai formării mele, în care nu mă desprinsesem din anonimul amfiteatrului său mereu plin până la refuz, tocmai îmi implanta o viziune despre lume, despre societate și despre drept. Implantul a fost internalizat adânc și stă până astăzi la baza concepțiilor și acțiunilor mele.

Și tocmai în numele acestei viziuni, o altă formă prin care Facultatea de Drept își îndeplinește misiunea socială e să genereze, ea însăși, statul de drept. Nu înțelegeam încă în 1996, dar ca profesor de drept devenit ministru al justiției, profesorul Valeriu Stoica trecuse la consolidarea statului pe bazele dreptului, îi aplica dreptului una dintre funcțiile sale cele mai prețioase. Făcuseră asta mulți profesori de drept iluștri care în ultimii 165 de ani au avut roluri eminente în unificarea, modernizarea și europenizarea statului român. O făcea acum și profesorul nostru Valeriu Stoica. Îmi amintesc încă de pe atunci că pentru a face atât de necesarele reforme în justiția anilor '90, profesorul Stoica formase cu cadre didactice ale Facultății de Drept și cu eminenți și atunci foarte tineri absolvenți ai acesteia o echipă de profesioniști de frunte la Ministerul Justiției. Îmi amintesc de mai târziu, și cred că toți cei care activează în sistemul de justiție o fac, că restabilirea statutului magistraților, reorganizarea instanțelor, reformele legislative fundamentale, redobândirea prestigiului și credibilității justiției în acea perioadă au permis consolidarea statului de drept, liberalizarea și refuncționalizarea economiei și declanșarea procesului de aderare la Uniunea Europeană. Cu precădere prin intermediul ministrului prof. Valeriu Stoica și al echipei sale, Facultatea de Drept și-a jucat astfel și în această etapă istorică un rol social fundamental.

Cam în același tip de rol social m-am regăsit în preajma profesorului Stoica în Comisia tehnică de elaborare a proiectului Codului civil și apoi în Comisia tehnică de elaborare a proiectului legii de punere în aplicare a Codului civil. În prima fusesem acceptat la propunerea generoasă a profesorilor Lucian Mihai și Romeo Popescu; în a doua mi-a propus să lucrez chiar Profesorul Stoica. A fost probabil cel mai important proiect pe care l-am avut ca jurist, dar el nu ar fi fost posibil fără deschiderea intelectuală și umană de care dăduseră dovadă profesorii mei care acceptaseră să-l coopteze pe fostul, dar încă relativ recentul lor student de la vremea aceea. Profesorul Stoica a fost responsabilul redactării cărții din noul Cod civil dedicate dreptului bunurilor. Calitatea acestei opere legislative fundamentale a trecut deja proba timpului: deși celelalte coduri rezultate din reforma legiurilor fundamentale la începutul anilor 2010 au fost amplu amendate în urma unor propuneri legislative sau ale unor decizii ale Curții Constituționale, Codul civil se dovedește

stabil și autoritar; spre exemplu, cartea a III-a nu a suferit nicio modificare de la intrarea sa în vigoare în anul 2011.

O a treia formă în care Facultatea de Drept își îndeplinește misiunea și în care contribuția profesorului Stoica mi se pare exemplară este formarea practicii juridice. Învățământul științei dreptului ca știință aplicativă. Cărțile profesorilor de la drept folosesc jurisprudența și formează jurisprudența. Experiența de practicieni de elită în domeniul dreptului pe care o au mulți dintre profesorii de la Drept conferă vitalitate și pragmatism învățământului juridic superior. Aici din nou activitatea profesorului Stoica este eminentă. Nu numai că articolele și tratatele sale abundă în soluții practice. Dumnealui este decanul fondator al Institutului Național al Magistraturii, fiind în perioada 1991-1993 inițiatorul formării specializate avansate aplicativ a judecătorilor și procurorilor. Este și astăzi titularul cursului de drept civil la Institutul Național al Magistraturii. Și este și un strălucit practician. Sunt mândru că doamna Cristiana Irinel Stoica și domnul Valeriu Stoica m-au învățat avocatură. Am avut norocul să învăț de la cei mai buni. De la organizarea eficientă a echipelor de dosar, pregătirea strategiei pentru atingerea obiectivelor clientului, perfecționarea continuă a argumentelor și până la performanța persuasivă a prezentării lor riguroase, documentate și convingătoare, profesorul Valeriu Stoica era și, sunt convins, continuă să fie, un maestru desăvârșit.

Nu cunosc o personalitate care să întrupeze mai convingător noblețea misiunii avocatului de a contribui la înfăptuirea justiției, talentul și dăruirea în a sprijini judecătorul să ia decizia corectă prin utilizarea unui amplu diapazon de instrumente intelectuale, probatorii, argumente tehnice și explicații vizionare menite să conducă decizia spre dreptate și adevăr. În plus, însă, și în avocatură, Valeriu Stoica a rămas profesor. Modelul său captivează și mobilizează toate resursele discipolilor pentru a fi urmat. Față de Valeriu Stoica, discipol nu ești numai la începutul carierei; oricât ai avansa în ea, ca avocat în echipa lui Valeriu Stoica continui mereu să înveți; e mereu un ceva mai subtil, mai rafinat, mai adânc pe care maestrul este gata să te facă să-l deprinzi. O a patra dimensiune a excelenței cu care profesorul Stoica a ilustrat îndeplinirea misiunii Facultății de Drept este aceea a cercetătorului Valeriu Stoica. Prin tratatele, cursurile, monografiile, articolele sale, Valeriu Stoica se dovedește un gânditor de mare anvergură al sistemului dreptului civil. Fascinează în modul său de a gândi în scris capacitatea de a deduce din fundamentele oricăreia dintre instituțiile juridice pe care le-a tratat aplicațiile practice de cel mai mare rafinament tehnic ale acelei instituții. Așa se face că Valeriu Stoica nu scrie decât lucrări fundamentale; odată ce le publică, devin incontornabile în înțelegerea de către întreg mediul juridic, cercetători, practicieni, studenți, a instituțiilor dreptului civil pe care le tratează.

O altă trăsătură a personalității științifice a lui Valeriu Stoica este vocația de a construi proiecte care ajung să structureze înțelegerea dreptului în mediul academic și profesional. Valeriu Stoica este directorul Revistei Române de Drept Privat care, prin decizia de a dedica fiecare număr al revistei tratării monografice a unui subiect prin scrierile celor mai buni specialiști ai aceluși subiect a transformat această revistă în tribuna de lansare a celor mai valoroase studii juridice din România. Tot Valeriu Stoica este fondatorul Centrului de drept natural și analiză normativă de la Facultatea de Drept a Universității din București, centru care prin conferințele și publicațiile realizate în ultimii cinci ani a devenit cel mai activ și mai prodigios spațiu intelectual al reflexiei științifice și filosofice despre fundamentele dreptului din țara noastră.

Am fost și voi rămâne toată viața un discipol al lui Valeriu Stoica. Am avut și șansa ca în multe etape ale vieții mele, modelul său intelectual să-mi fie oferit îndeaproape; bagheta

maestrului s-a adresat adesea direct privirii mele căutătoare de înțelegere și orientare. Însă, anvergura intelectuală și instituțională a activității și personalității lui Valeriu Stoica fac necesar ca mulți dintre juriștii de astăzi ai României să-i fi fost într-o măsură discipoli. În toate dimensiunile dreptului, Valeriu Stoica este profesor de un asemenea nivel de excelență și angajare încât, foarte probabil, fiecare jurist al acestei țări a învățat ceva de la domnia sa. Se cuvine să îi mulțumim pentru această învățătură.

Prof. univ. dr. Răzvan Dincă
Decan, Facultatea de Drept
Universitatea din București

IV. ARGUMENTUM

Noblețea unei bresle, locuirea poetică a unui câmp periculos și viitorul gândirii juridice

The nobility of a guild, the poetic inhabitation of a dangerous field and the future of legal thought

Sever Voinescu
redactor-șef „Dilema”

Pentru lumea dreptului privat din România, 2023 a fost, indiscutabil, anul Valeriu Stoica. Marile Facultăți de Drept din țară au organizat conferințe ce i-au fost dedicate, s-au editat tomuri omagiale, s-au antologat scrierile sale, articole *ad honorem* au apărut în mai toate marile reviste de drept privat. Toate au reamintit, dacă mai era nevoie, despre excelența profesională și intelectuală a profesorului emerit. Am asistat și am participat cu plăcere de câte ori am fost chemat la toate acestea și acum, odată anul încheiat, îmi dau seama că a fost mai mult decât un bilanț, ba chiar mai mult decât o retrospectivă: a fost o frumoasă dovadă că mica breaslă a civiliştilor ține la noblețea ei. Într-o vreme în care recunoștința e floare rară și neomenia cucerește totul, lunga aniversare a profesorului Valeriu Stoica a arătat că nimic nu e mai nobil în ordine omenească decât să cultivi florile rare ale vechilor virtuți.

Publicul larg, insașiabil consumator de politică la televizor, îl recunoaște drept *strateg*, drept omul care gândește „din spate”, analizează lucid mișcările trupelor pe hartă și dă soluții inteligente pentru victorie sau, măcar, pentru evitarea înfrângerii catastrofale. Deși l-a văzut doar ca șef de partid sau inițiator ale unor grupuri politice cu frumos destin, poporul nu se înșală. Justițiabilii pe care i-a asistat sau îi asistă în instanță pot și ei confirma: avocatul Valeriu Stoica îi apără cu un tact aparte, anticipează bine, este prudent și persuasiv, evaluează înțelept. Este un avocat strălucit nu doar pentru că știe drept cum puțini știu, ci și pentru că știe multe despre adâncurile omenești. În avocatură, experiența e ca vechimea vinului, aduce calitate și valoare, doar dacă experiența în lucrul cu legea se combină cu experiența de viață. Pasiunea pentru literatură, pentru istorie și pentru filozofie nu l-a părăsit niciodată, și împreună cu deschiderea mai recentă spre cele duhovnicești, îi dau maestrul barei Valeriu Stoica o rafinată cunoaștere a omeneșului. Din ce în ce mai mulți clienți îl preferă nu doar ca avocat, ci ca sfătuitor în decizii strategice care au doar tangențial rezonanțe juridice. În dosare, nu mută niciodată fără să țină cont de psihologia completului, de reacțiile adversarilor, de așteptările clientului, dar și de contextul socio-istoric al momentului, căci toate acestea împreună determină rezultatul final, iar maestrul Valeriu Stoica nu are iluzii în privința aceasta. Avocatura rămâne doar *ars (tékhnē)* dacă se mulțumește cu jongleria măiastră a legii, însă devine *artă* dacă ține cont și de omeneșul din toți cei implicați într-un proces judiciar sau într-o negociere de interese. Măiestria avocatului Valeriu Stoica este, de

aceea, *artă*, adică mult mai mult decât *ars*. Nu ajungi niciodată la *artă* fără *ars*, dar poți foarte ușor să crezi, cum cred mulți, că *ars* e totuna cu *arta*¹.

Profesorul Valeriu Stoica a văzut multe și a trecut prin multe și a scăpat de iluzii. Dar fără iluzii nu înseamnă fără idealuri. Nu-mi dau seama dacă păstrarea idealurilor când îți pierzi iluziile ține de sensibilitate sau de înțelepciune. Nu-mi dau seama dacă, pe măsură ce devii mai pragmatic și mai eficace, să păstrezi în suflet încă aripă în zbor este o slăbiciune sau o putere. Fapt este că, deși mai în vârstă decât mine, profesorul Valeriu Stoica este mai tânăr decât mine în privința aceasta – nutrește, încă, idealuri. Altfel nu-mi explic atașamentul său *profund și de decenii proaspăt la ideea de libertate, după ce a văzut câtă răătăcire aduce libertatea*, la ideea de democrație, după ce a văzut cât de vulnerabili ne face democrația în fața prostiei și imposturii, la ideea de patriotism, când a văzut cât de deșucheat se așază acest frumos și fin sentiment în cetatea liberă și democratică.

Numai că *strategul* nu se împlinește doar prin abilitatea de a conduce acțiuni concrete, ci și prin capacitatea de a se plasa într-o utilă relație cu viitorul extins. Cercetător brillant în materia drepturilor subiective, a obligațiilor și a contractelor, domnul Valeriu Stoica s-a împlinit prin modul admirabil în care s-a plasat în tradiția marilor noștri civilizați. Cu un instinct conservator de bună calitate, dublat de convingeri consolidate prin asimilarea surselor clasice și pure, nemanipulate, ale liberalismului, domnul Valeriu Stoica și-a înțeles perfect rolul de verigă într-un lanț strălucitor. A înțeles că are de dus mai departe ceea ce a venit din urmă și de produs viitorul care va să vină. A înțeles că nu poți prețui viitorul fără să prețuiești trecutul, dar și că prețuirea trecutului are sens doar dacă ai încredere în viitor.

Splendidul paradox al acestei forme de înțelepciune (căci profesorul Stoica este, deja, un înțelept al dreptului) este că această sănătoasă așezare în tradiție presupune o adevărată vocație fondatoare. Ești fondator nu doar dacă pui primele cărămizi, ci dacă rămâi să veghezi ceea ce ai fondat, dacă revii să mai adaugi după ce alții au continuat ce ai început, dacă dovedești fidelitate față de ceea ce ai întemeiat. Este ca și cum (re)fondezi o disciplină sau un spirit fără să ai vanitatea de a te considera cel dintâi, dar și fără să ai orgoliul de a te considera cel din urmă. Această autentică vocație fondatoare a profesorului Stoica mi-a stârnit, de-a lungul anilor, iarăși și iarăși, admirația.

În multe privințe, a fost primul. Istoria l-a pus în situația de a fi cel dintâi ministru al justiției care a plasat instituția magistraturii în independență și modernitate după decenii de aservire. A fost greu, n-a fost perfect și trei decenii mai târziu se pot ridica obiecții, dar nu trebuie să uităm că am ajuns să pretindem de la sistemul nostru judiciar mai mult și mai bine pentru că domnia-sa l-a pus, atunci, pe făgașul care i-a dat posibilitatea să facă mai mult și mai bine, iar nouă, azi, șansa să îi cerem asta. Imediat după 1990, pe când toată România era năucită de ceea ce i se întâmplă – și Facultatea de Drept nu făcea deloc –, profesorul Valeriu Stoica a introdus primul cursul de Drepturile Omului, intuind cât de importantă va fi această ramură în evoluția dreptului european, a căruia parte a știut de pe atunci că suntem destinați să fim. Dacă bine îmi amintesc, primul

¹ Orgoliul un pic ignorant cu care cei mai mulți juriști traduc faimoasa formulă a lui Celsus, un veritabil clișeu deja, ocultează sensul ei real. *Jus est ars boni et aequi* este cu mult anterioară romantismului de veac XIX, care a dat cuvântului *artă* sensul uzual de astăzi, adică un cu totul alt sens decât îl dădeau romanii cuvântului *ars*. Mai pe șleau, traducerea lui *ars* prin *artă*, doar pentru că etimologic se leagă, este eronată și ne duce pe drumuri greșite.

curs de Drepturile Omului a fost predat în 1991 și promoția mea a fost prima care l-a urmat.

Cum zic, profesorul Valeriu Stoica a fost, în multe privințe, un vizionar. Și așa a rămas. Spiritul său de *vizionar-strateg* continuă să rodească. Despre unele dintre aceste roade mai recente aș vrea să spun ceva în rândurile care urmează.

Poetic locuiește juristul..

La începutul unei lucrări pe care a scris-o târziu în viață, pe când se înțelepșise suficient cât să nu mai permită formidabilei sale inteligențe și intensei sale lucidități să alunece în pesimism și mizantropie, Thomas Hobbes își imaginează că un tânăr student în Drept șarjează astfel pe un filozof: „De ce spui că studiul dreptului este mai puțin rațional decât studiul matematicii?”, iar filozoful răspunde: „Eu nu spun asta, pentru că orice studiu e rațional, dar spun că marii maeștrii ai matematicii nu greșesc atât de des pe cât greșesc marii profesori de drept”.

Asemănările dintre drept și științele matematice sunt, deja, loc comun printre juriști. Nu cred că și printre matematicieni. Poate că juriștii simt că dreptul seamănă cu matematica fără să știe multe despre matematică. Sigur, însă, Hobbes are dreptate: în fond, rațiunea este numitor comun în toate studiile, indiferent ce s-ar studia; rațiunea e în toate! Doar că noi, juriștii, când spunem că dreptul seamănă cu matematica („e matematica relațiilor sociale”, ziceam și eu, odinioară, când eram un entuziast al formulelor cu bun potențial să devină memorabile) nu ne referim doar la o presupusă structură rațională similară a dreptului și a matematicii. Nu e vorba de rațiune științifică (în fond, de ce nu spunem că dreptul este chimia relațiilor sociale sau astronomia științelor sociale, căci și acestea sunt științe hiper-raționale?), ci e vorba despre o asemănare de farmec. Minte omenească e încântată când e pusă la lucru în studii abstracte. Similitudinea dintre drept și matematică în asta constă: mintea reacționează cu același tip de încântare. Farmecul dreptului e oarecum același cu farmecul matematicii. Mai ales dreptul civil are ceva din farmecul matematicii, iar asemănarea acesta vine, cred, din două direcții.

O dată, dintr-o aproape metafizică percepție a infinitului, din senzația de nemărginire pe care ți-o dă disciplina ca atare. Sunt oameni care stau o viață întreagă în dreptul civil și, la sfârșit, mărturisesc că au senzația că abia au început. Sunt și oameni care se satură de drept civil și, după un timp, merg spre alte ramuri ale dreptului, dar niciunul nu va spune că a părăsit civilul pentru că l-a epuizat. Ca și matematica, dreptul civil e inepuizabil. Or, cercetarea unui domeniu pe care îl simți imediat ca inepuizabil este o cercetare a infinitului, ceea ce înseamnă că oriunde ai ajuns în cercetare ai, deopotrivă, impresia să ești la limita lui și că ești în centrul lui. Această amețitoare senzație intelectuală este ea însăși o experiență a infinitului și nimic nu face mintea noastră mai fericită decât acest gen de îndeletnicire.

În al doilea rând, farmecul matematic al dreptului civil vine din seducătorul raport dintre abstract și concret. Infinitul nu se poate niciodată cerceta cu totul, ci doar pe segmente componente. Cum fiecare parte a infinitului oglindește, misterios, întregul necuprins, minuția cu care diseci fiecare element te face să nu te oprești din „despicarea firului” în patru, în opt, în șaisprezece, în treizeci și două... Astfel, descoperi fascinat „infinitul din mic”, perfect corelat cu „infinitul cel mare”. Mai clar: prin infinitezimal spre

infini. Ei bine, când descoperă că infinitul se camuflează în fiecare detaliu ale cărui margini, de altfel, se văd imediat și trebuie, desigur, respectate ca să nu „încurci borcanele”, mintea este iarăși încântată – tot o încântare de tip matematic, tot o încântare specifică cercetării juridice.

În plus, cum bine sesiza filozoful lui Hobbes, juristul trăiește nu doar bucuriile matematicianului, dar și ceva în plus. Pentru că este mai predispus erorii decât matematicianul, juristul trăiește intelectual mai periculos și e nevoit să dezvolte un set în plus de abilități. Dacă rațiunea e una singură și funcționează corect, eroarea nu poate veni decât din spațiul de acțiune a iraționalului, care este cu mult mai mare în domeniul dreptului decât în domeniul matematicii. Ba mai mult, matematica reușește în mare măsură să îmblânzească iraționalul; dreptul, nu. Măiestria juristului și mai ales a civilistului nu este doar o măiestrie a rațiunii juridice, o perseverență coerentă în aplicarea buchii legii (ceea ce nu e de disprețuit, căci fără asta chiar nu se poate!), ci și o subtilă cunoaștere a omenescului cel irațional și, adesea, inexplicabil care foarte adesea produce masive efecte juridice. Cum matematica nu are prea mult de-a face cu manifestările de voință ale oamenilor surprinși de diferite emoții ale vieții, cu care dreptul are de-a face din belșug, e clar de ce juristul e mai degrabă expus erorii decât matematicianul. Ei bine, tocmai în acest câmp plin de capcanele erorii, unde este obligat să intre știind că este pândit la fiecare pas de pericolul soluției eronate, juristul își dovedește calitatea. Fiecare mare jurist are modul său propriu de a se mișca în acest câmp minat, unde ajunge inevitabil. Unii, se comportă ca și cum câmpul e plin doar de flori de primăvară și ignoră pericolele, trecând senini prin ele. Alții, scrutează sever terenul și nu fac niciun pas fără să se asigure de zece ori că îl pot face și pe următorul. Profesorul Stoica, însă, are felul său. Un fel unic, după știința mea: privește câmpul cu ochii poetului și nu doar că-l parcurge, dar îl și locuiește. Mai exact, în termenii cunoscutului eseu heideggerian, ia câmpul plin de pericole în locuire poetică. Nu am loc, aici, să dezvolt acest gând. Mă mărginesc, doar, să spun că originalitatea abordării profesorului Stoica în dreptul civil, dar și în alte direcții juridice, poate fi bine înțeleasă cu faimosul eseu al lui Heidegger alături¹.

Un Dedal al dreptului

Civilistul este un căutător printr-un labirint; un cercetător căzut sub vraja labirintului său. Nu are firul Ariadnei, dar are mintea antrenată să vadă un sens, un drum în întortocheala fără de (aparentă) ieșire. Civilistul bun nu se rătăcește în labirint și cei

---

¹ Complicatul filozof al *Dasein*-ului a produs în 1951 o conferință, care a devenit mai târziu un eseu excepțional, cu titlul preluat dintr-un vers faimos din Hölderlin, poet pe care Heidegger îl venera: „Poetic locuiește omul”. Eseul, care nu ridică mari dificultăți la lectură, vorbește despre modul în care omul își locuiește lumea, despre cuvinte și modul în care sensul lor reverberează în om, despre măsura cu care omul operează în lume, despre locuire în toate sensurile, despre Dumnezeu și zei și imaginea noastră, despre creativitate. În final, Heidegger spune că poeticul și locuirea se presupun, se cheamă una pe cealaltă și sugerează că nu poate exista un al mod prin care omul își locuiește realitatea decât cel poetic. După ce am vizitat volumul de „Studii de drept civil” apărut anul trecut la Universul Juridic, în care au fost strânse mai toate marile contribuții ale profesorului Valeriu Stoica, și mai ales după ce am parcurs și savanta prefață a acestui volum, scrisă de profesorul Marian Nicolae, am avut această intuiție: profesorul Stoica locuiește poetic, în sens heideggerian, câmpul plin de capcane al dreptului civil. Trag nădejde că în viitor, când iubitul nostru profesor va împlini 80 de ani sau 90 de ani sau 100 de ani, mi se va oferi cumva ocazia să elaborez această intuiție.